

BÜROKRASİ TEORİLERİ'NİN YÖNETİM PSİKOLOJİSİ BAĞLAMINDA TEORİK BİR TAHLİLİ

ZÜBEYR ŞAKAR^{1*}

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, zubeysakar06@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3220-094X>.

ÖZ

Bürokrasi, günümüzde tanımsal genişliğe sahip bir kavramdır. Bürokrasinin ilgili tanımsal genişliği, devlet faaliyetlerinin büyümesi ve genişlemesi süreciyle yakından bağlantılıdır. Devlet faaliyetleri geliştikçe ve büyüdükçe bürokrasinin farklı yönleri ve biçimleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bürokrasi kavramı ilk önce devlet yönetimini ve teşkilatını tanımlamak için kullanılırken, zamanla bu anlam olumsuz bir kavramsallaştırmaya dönüşmüştür. Bilimsel anlamda bürokrasi kavramı, ilk kez Weber ile teorik bir çerçeve bulmuş ve kamu yönetimi teorilerinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmuştur. Weber'den sonraki bürokrasi teorisyenleri ve düşünürleri ise Weber'in yasal-ussal bürokrasisine çeşitli eleştiriler getirerek, yeni teoriler ortaya koymaya çalışmışlardır. Michels, Djilas, Gouldner, Rizzi ve Mises başta olmak üzere pek çok düşünür Weberyan bürokrasiye eleştirel bir açıdan bakmışlar ve onu dönemlerinin ruhu ve psikolojisiyle yorumlamışlardır. Bu bağlamda çalışma, tarihsel gelişimle birlikte bürokrasinin teorik yapısında meydana gelen değişimlerin psikolojik izdüşümlerini anlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu çalışma, bürokrasi teorilerinin yönetim psikolojisi bağlamında incelenmesini ve kavramın pratikte neye karşılık geldiğini anlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın nitel özelliğe sahip olduğu ifade edilmektedir.

Editör / Editor:

Hatun KORKMAZ,
Erciyes Üniversitesi, Türkiye

Hakemler / Referees:

Filiz Tufan EMİNİ KURTULUŞ,
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye
Emrah FIRİDİN,
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
Abdullah AYDIN,
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türkiye

*Sorumlu Yazar/ Corresponding Author:

Zübeyr ŞAKAR,
zubeysakar06@hotmail.com

JEL:

M5, M12, J58

Geliş: 27 Ocak 2023

Received: January 27, 2023

Kabul: 22 Haziran 2023

Accepted: June 22, 2023

Yayın: 31 Ağustos 2023

Published: August 31, 2023

Atıf / Cited as (APA):

Şakar, Z. (2023),
Bürokrasi Teorileri'nin Yönetim Psikolojisi
Bağlamında Teorik Bir Tahlili, Erciyes
Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dergisi, 65, 89-94,
doi: 10.18070/erciyesiibd.1225351

Anahtar Kelimeler: Bürokrasi, Yönetim, Yönetim Psikolojisi, Bürokratikleşme, Bürokratikleşmenin Azaltılması.

A THEORETICAL ANALYSIS OF THE BUREAUCRACY THEORIES IN THE CONTEXT OF ADMINISTRATION PSYCHOLOGY

ABSTRACT

Bureaucracy is a concept with definitional breadth today. The relevant definitional breadth of bureaucracy is closely linked to the process of growth and expansion of state activities. As government activities expand, different aspects and problems of the bureaucracy emerge in this context. Although the concept of bureaucracy used to define state administration and organization in the past, this meaning has become pejorative over time. For the first time in a scientific form, bureaucracy found a theoretical framework with Weber and formed an integral part of the theories of public administration. Bureaucracy theorists after Weber have tried to put forward new arguments by bringing various criticisms to Weber's legal-rational bureaucracy theory. Many thinkers, especially Michels, Djilas, Gouldner, Rizzi, and Mises, looked at Weberian bureaucracy from a critical perspective and interpreted it with the spirit and psychology of their time. In this context, the study aims to understand the psychological projections of the changes in the theoretical structure of bureaucracy with historical development. This study also tries to examine bureaucracy theories in the context of management psychology and to understand what the concept means in practice. Thus, the study has a qualitative characteristic.

Keywords: Bureaucracy, Administration, Administration Psychology, Bureaucratization, Debureaucratization.

GİRİŞ

Çalışmada bürokrasi kavramının teorik gelişim yolculuğu incelenerek, bürokrasi teorisine ve dolayısıyla da onun pratik yönetim hayatına katkı sunan düşünürlerin yaklaşımları, yaşamış oldukları dönemlerin kültürü, anlayışı ve yaklaşımı çerçevesinde anlaşılıp tarihsel/yorumlamacı yöntemle anlamaya ve anlamlandırmaya çalışılmıştır. Bürokrasiye yönelik teorik bakış açısının farklılaşmasının izdüşümleri ilgili teorilerin ayrı ayrı incelenmesi hem teorik bir karşılaştırma sunacak hem de kendi dönemlerinin yönetim psikolojisini ve yönetim ruhunu anlamlandırma çabası açısından önemli ipuçları sağlamaktadır. Çalışmanın araştırma sorusu, bürokrasi kavramının teorik ve pratik olarak gelişiminde hangi psikolojik ve sosyolojik dinamiklerin etkili olduğu ve bu dinamiklerin bürokrasinin gelişiminde nasıl rol oynadıklarıdır. Çalışmanın ilk hipotezi, bürokrasinin içinde bulunduğu dönemin şartlarından ve koşullarından etkilenen bir yönetim biçimi olduğudur. Çalışmanın ikinci hipotezi ise bürokrasi kavramının ve teorisinin gelişiminde teorisyenlerin içinde buldukları çağın dinamikleri ve yaşam koşullarından doğrudan etkilenerek teoriye ve literatüre katkı sağlamış olduklarıdır. Çalışmanın; mali, iktisadi, sosyal, psikolojik ve siyasal sonuçları olan küreselleşme sürecinin içerisinde dönüşümler geçiren bürokrasi kavramının bu çok yönlü ve disiplinlerarası etkileşiminin anlamlandırılması, yorumlanması ve analiz edilmesi açısından literatüre küçük bir katkı sağlaması beklenmektedir. Makale, Araştırma ve Yayın Etiği'ne uygun olacak şekilde hazırlanmıştır ve teorik bir tartışma olma niteliği gereğince etik kurul izni gerektirmeyen bir çalışmadır.

Bürokrasi kavramı, teorik ve pratik olarak ortaya çıktığı günden bu güne kadar iktisadi, sosyal ve psikolojik dinamiklerle değişimler ve dönüşümler geçirmiştir. On sekizinci yüzyıldan bugüne kadar dünyadaki iktisadi, sosyal ve dolayısıyla da siyasal dönüşümlerden bürokrasi de etkilenmiş ve statik bir konumdan giderek dinamik bir nitelik kazanmıştır. Benzer şekilde özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren küresel hale gelen ve rekabet ortamı güçlenen ekonomik ve siyasal sistem içerisinde bürokrasi, bir ekonomik ve siyasal koşullara uyumlu hale gelmek için dönüşümler geçirmiştir (Eren, 1993, s. 9). Bugüne kadar farklı perspektiflerden tanımlanma çabasına sahip olan bürokrasi kavramı, hem teorik hem de pratik açıdan personel yönetimlerinin yenilenme ve reformundan da etkilenmek suretiyle kademeli olarak kendisini güncellenmiştir (Ateş ve Çöpoğlu, 2015, s. 108).

Ayrıca bürokrasi kavramının teorik inceleme ve tartışmalarında da benzer dönüşümlerin etkisinin olduğu ve bu tartışmaların dönemin kültürel, sosyolojik, psikolojik ve yönetsel ruhundan etkilendiği ifade edilebilir. Weber'den başlayarak bugüne kadar pek çok bürokrasi teorisyeninin kendi döneminin şart ve koşullarından etkilendiği ve onları etkilediği gözlemlenmektedir (San, 1971, s. 20). Dolayısıyla bürokrasi, hem pratikte hem de teorik tartışmalarda içinde bulunulan dönemin kültürel, sosyolojik, siyasal ve yönetim ruhundan etkilenen ve onu etkileyen etkileşimsel bir kavram ve yönetim biçimi olarak değerlendirilebilir. Çalışma boyunca bürokrasinin hem teorik hem de pratik tarihsel gelişimi bu etkileşimsel ilişki çerçevesinde irdelenmiştir. Bu bilgiler ışığında bürokrasinin tarihsel yolculuğunu anlamak açısından kavramsal bir çerçeve ile işe başlamak anlamlı olmaktadır.

I. BÜROKRASI KAVRAMI VE KÖKENİ

Bürokrasi kelimesi, devlet işlerinin görüldüğü "ofis" anlamına gelen "bureau" kelimesi ile iktidar anlamına gelen "cratie" sözcüklerinden türetilmiştir. Kavramı ilk defa on sekizinci yüzyıl ortalarında kullanan Fransız filozof ve düşünür Vincent de Goumay, bürokrasiyi devlet dairesinin iktidarı, yani devlet memurlarının günlük hayata ve siyasete olan etkisi şeklinde ifade etmiştir. Kavram, günümüzde klasik olarak üç farklı biçimde tanımlanabilmektedir. İlk tanıma göre bürokrasi; devlet yönetimini, devletin hiyerarşik teşkilatını ve çalışan personellerinin bütünü ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle bu tanım, bir anlamda devlet aygıtını ve hiyerarşik yapısını ifade etmek için kullanılmaktadır. İkinci olarak bürokrasi, devlet yönetiminin hiyerarşik şeklinin tanımlanması yanında, özel sektör, parti, dernek ve uluslararası kurumlar gibi farklı alanlarda da ifade edilebilen belirli bir yönetim ve teşkilatlanma biçimi şeklinde de tanımlanmaktadır. Üçüncü tanım ise,

negatif bağlamdaki kırtasiyecilik ve işlerin yavaş yürütmesi manasında kullanılmaktadır (Duyar, 2018, s. 76).

Bürokrasinin bu üç farklı tanım biçimi, zaman içerisinde kavrama yönelik geliştirilen farklı yaklaşımlarla oluşturulmuştur. Bu yönüyle bürokrasi kavramı ve teorisine, zamanın ve dönemin ruhuna göre şekillenen ve biçimlenmektedir. Kavramın ortaya çıkışı itibarıyla bir devletin, bir özel kuruluşun ya da bir işletmenin hiyerarşisine ve yönetim şemasına karşılık gelmesi, dönemin yönetsel ruhu ile yakın ilişkilidir. Yine kırtasiyecilik, işlerin yavaş ve ağır ilerlemesi anlamı da kendi dönemi içerisinde yaşanan sorun ve problemlerin oluşturduğu psikolojik anlayışa karşılık gelmektedir. Dönemlerin, zamanların ruhu ya da bir başka ifadeyle içerisinde yaşanılan zamanın ruhunun sosyal psikolojiye olan etkisi, yönetim felsefesini ve psikolojisini derinden etkileyerek bürokrasiye olan bakış açısındaki farklılaşmaya sebep olmaktadır. Ayrıca kavram, işletme yönetiminin gelişmesiyle de bir başka tarihsel anlama bürünerek işletme ya da sivil toplum kuruluşu yönetimi içerisinde de kullanılmaktadır. Kavramın teorik ve pratik gelişmesi incelendiğinde, bürokrasinin tarihsel bir ihtiyaç olduğu ve zamanın değişen şartlarına göre toplum ve devleti yönetenler tarafından şekillendirildiği söylenebilir. Hatta bürokrasi kavramı, dönemin sosyolojik ve psikolojik şartları çerçevesinde kimi zaman devlet yönetim tarzının değişimiyle, kimi zaman ise işletme yönetimi mantığının yönetim bilimine katkısıyla gelişim göstermiştir (Mises, 2018, s. 11).

II. WEBERYAN BÜROKRASI VE ONUN YÖNETİM PSİKOLOJİSİ

Bürokrasiyi bir teşkilatlanma şekli olarak tanımlayan Weber'in bürokrasi teorisinin özünde meşruluk ve otorite anlayışı bulunmaktadır. Onun bürokrasi yaklaşımını ele almadan önce, egemenlik, otorite ve meşruluk anlayışını açıklamakta fayda vardır. Weber'e göre (2021), başkalarının davranışlarını kendi istekleri doğrultusunda zorla uydurabilme yetisi anlamına gelen egemenlik, birden çok kişiyi bir emredene itaat ettirmektedir. Weber (2021), egemenliğe hangi sebeple itaat edildiği sorusu üzerine yoğunlaşmıştır. Yani Weber'in sorusu otorite sahiplerinin, otorite altında bulunanlara emirlerini ve itaatlerini nasıl meşrulaştırdığıdır (San, 1971, s. 21). Bu soru, Weber'in tüm teorilerini üstüne bina ettiği çok temel bir sorudur. Bu soruyu cevaplamak üzere egemenlik ilişkilerini inceleyen Weber'e göre (2021), otoritenin ve itaatın kaynağı, egemenin meşruluğuna dayalı olan inançtır. Bu inanç bir bakıma egemenin meşruluğunu belirleyen bir kıstastır. Dolayısıyla meşruluk kavramını sosyolojik anlamda değerlendiren Weber, egemene itaatın meşruluk zemininde olması gerektiği sonucuna ulaşmıştır (Leblebici, 2008, s. 100). Ayrıca Weber (2021), yasal-ussal ve gayr-ı şahsi bir yönetim fonksiyonu olarak düşündüğü bürokrasinin tam bir disiplin içerisinde ilerlemesini tahayyül etmiştir. Bu düşünüş biçimi, evvela çağının bir gereği olmakla birlikte psikolojik ve duygusal bir bilinci de kendi içerisinde ifade etmektedir. Böylece Weber, otorite olgusuna inancı ve egemenliğin meşruluğunu tarihsel ve sosyolojik bağlarıyla incelemiş ve meşruluğunu üç farklı kaynaktan alan üç otorite tipolojisi sonucuna ulaşmıştır (Aksan ve Çelik, 2011, s. 4).

Weber (2021), üç temel otorite türünü ortaya atmıştır. Bu otorite biçimleri; literatürde geleneksel, karizmatik ve yasal-ussal olarak ifade edilmektedir. İlki patriyarkal, patrimonyal ve feodal otorite olarak üç çeşidi bulunan geleneksel otorite tipidir. Patriyarkal otorite, bir aile reisinin ev halkı üzerindeki otoritesidir. Bu yönüyle Weber için, topluluk üyeleri aynı hanede yaşamak, barınmak, korunmak ve çeşitli gereksinimleri karşılamak üzere karşılıklı bağımlılık ilkesi üzerinden üretilen bir itaat ilişkisi mevcuttur. Aile reisinin otoritesini tüm ailenin sahip olduğu geleneklere bağlılıktan alır (Öztaş, 2014, s. 55).

Weber'in çözümlenmesinde geleneksel otorite tipinin ikinci çeşidi olan patrimonyal otorite, ülkenin hükümdarın özel mülkü olduğu ve tebaanın da kul olduğu yönetimdir. Bununla birlikte itaat ilişkisi çok daha karmaşık olduğu için patrimonyal otoritede egemenin bir yönetim teşkilatı mevcuttur. Bu nedenle egemenin emirlerinin yerine getirmesini sağlayacak yardımcıları mevcuttur. Egemene bağlı yönetici sınıf ve onların himayetleri altında bir teşkilatlanma anlayışı vardır. Yönetim teşkilatı hükümdarın kuldur. Memurlar da hükümdarın kulu olup, hükümdar adına çalışır. Hükümdar ise meşruyetinin kaynağını kut

inancından veya kutsallıktan alır. Geleneksel otoritenin üçüncü çeşidi feodal otorite, iktidarın asker, silah ve gücüne ve toprak mülküne sahip beyler arasında dağıldığı otorite tarzıdır. Askeri anlamda üçlü olan feodal bey, hep toprağın hem de üzerinde yaşayan insanların –serflerin-sahibidir. Feodal beyler meşruluklarının kaynağını kutsallıktan alır (Bakkalbaş, 2007, s. 435). Bir bakıma bu olgu, toplumların tarihsel ve kültürel birikimlerinin yönetim felsefesine olan tezahürü ve izdüşümüdür (Gülmez, 1975, s. 57).

Weber'in ortaya koyduğu ikinci otorite tipi, karizmatik otoritedir. İtaat edenler, otorite sahibinin olağanüstü niteliklere sahip olduğuna, ululuğuna, kahramanlığına ve diğer insanlardan üstün olduklarına inandıkları için itaat ederler. Weber'e göre meşruluk, işte bu inançta gizlidir. Lidere olan inanç, meşruluğun temel kaynağıdır. Bu bağlamda yönetimde lidere bağlılık, siyasal ve yönetsel kültürün bir neticesidir. Weber (2021) bu olguları hem tarihsel dönemlere ayırarak ifade etmiş hem de toplumsal bir temeli olduğunu göstermiştir. Bir bakıma kendi dönemin bakış açısıyla otorite tiplerini izah eden Weber, kendisi de yaşadığı kültürel, toplumsal ve siyasal felsefeden etkilenecek otorite tipolojilerini sınıflandırmıştır (Leblebici, 2008, s. 102).

Weber'in (2021) otorite tiplerinin üçüncüsü yasal-ussal otoritedir. Bilimsel anlamda bürokrasi üzerine çalışan ilk kişi olan Weber (2021), bürokrasiyi bir teşkilatlanma ve yönetim biçimi olarak tanımlamıştır. Kendi çağına en uygun yönetsel bir form arayan Weber (2021), yönetimdeki otoritenin meşruluğunu yasallıktan aldığı iddiasındadır. Weber (2021) için devletlerin yönetim teşkilatları, bürokratik esaslara göre şekillendirilmelidir. Bu teşkilatlanma biçimi, rasyonel hukuka dayanan kurallara, önceden belirlenmiş görev ve yetkiler içerisinde keyfi olmayan sınırlı davranışta bulunan bir yönetim teşkilatına, belirli alanlarda etkili zorlama gücüne ve iktidarının merkezde toplanmış olmasına bağlıdır. Yasal ussal bürokrasi tipinde yönetim biçimlerinin hukuki oluşu ve yasallıktan beslenmesi, meşruluğun kaynağını oluşturmaktadır (Leblebici, 2008, s. 104). Dolayısıyla bu üçüncü tip otoritede kendi döneminin sosyo-psikolojisine en yakın ideal biçim olarak izah etmeye çalışmıştır. Bu yönüyle Weberyan bürokratik tipoloji olarak da adlandırılan yasal-ussal otorite tipolojisi, modern ulus-devlet döneminin başlangıç felsefesi ve psikolojisi ile Weber'in kendi döneminin etkisinde kalarak ortaya koymuş olduğu bir form olarak adlandırılabilir (Özer, 2013, s. 48).

Weber (2021), yasal-ussal bürokrasi tipini, on dokuzuncu yüzyılda Batı Avrupa'da gözlenen hızlı gelişmelerden hareketle oluşturmuştur. Bu yüzyılın özelliklerine bakıldığında rasyonelleşme ve pozitivist bir anlayışın hâkim olduğu görülmektedir. Kendi çağının siyasal, sosyal ve psikolojik rüzgârından fazlasıyla etkilenen Weber (2021), rasyonelleşmeyi daha fazla verimlilik ve etkinlik sağlaması amacıyla, insanların çevreyle ve araçları ile olan ilişkilerinin incelenmesine dayanarak çeşitli eylemlerin eşgüdüm yoluyla hayatın teşkilatlanması anlamında kullanmıştır (Dursun, 2012, s. 140). Diğer bir ifadeyle Weberyan tip otorite, modern ulus-devletlerin işleyiş felsefesini ve bürokratik anlayışının sosyal psikoloji ve yönetim psikolojisi bağlamında bir izdüşümünü oluşturur (San, 1971, s. 22).

Weber'e (2021) göre, yasal-rasyonel bürokratik yönetimdeki ilk ilke yasallık olmalıdır. Kurallar ve izlenceler bütünü olarak belirlediği yasallık ilkesi, bir idareyi ve buna bağlı olarak hiyerarşiyi zorunlu kılar. Dolayısıyla Weber'e göre yönetimde ikinci önemli ilke, hiyerarşi ilkesidir. Bununla birlikte o, hiyerarşinin ise kişilere ya da bireylere değil doğrudan makamlara bağlı olması gerektiğini savunmaktadır. Bürokrasiyi çalışanlardan ayrı bir varlık olarak kabul eden Weber (2021), onun gayri şahsiliğiyle hareket etmesi gerektiği sonucuna ulaşmaktadır. Üçüncü ilke olarak gayri şahsiliği, aynı zamanda idareciden memura kadar tüm teşkilatın özel şahıslarını bir kenara bırakarak çalışmasını öğütlemektedir. Bu sebeple Weber'e göre (2021) yasal-ussal otorite tipinde idareciler veya memurlar, duygularına göre hareket edemez. Bunun yanında Weber (2021) için idarecilik, herhangi bir kişinin yapabileceği iş değildir.

Dolayısıyla Weber (2021), bürokraside uzmanlaşma ilkesinin önemini vurgulamaktadır. Bununla birlikte Weber (2021), ister idareci olsun ister memur olsun kuralların takibini önemsemektedir. Weber için ideal tip olan yasal-ussal bürokrasi, kişilere göre değil, rasyonel biçimde oluşturulan kurallara itaatle verimli olabilir. Weber için kurallar ve herkesin görevi-yetkisi, önceden belirlenmiştir ve yazılıdır.

Çünkü Weber (2021), belki de askeri idarecilik görevi geçmişinden kaynaklı olsa gerek, ancak katı bir hiyerarşinin rasyonel-yasal otoriteyi ve bürokratik yapıyı ayakta tutabileceğine inanmaktadır. Bu inanç onun ve onun döneminin yönetim felsefesi ve yönetim psikolojisi için çok kıymetli bir olguyu gözler önüne serer. Yasayı insandan önce tutmak ve katı, askeri ve hiyerarşik bir yönetim modeli oluşturmak, o dönem için oldukça bilimsel ve rasyonel bir bakış açısına karşılık gelmekteydi.

Ayrıca Weber (2021), yasal ussal bürokraside memurların mevkisinin ve rolünün bilgi ve liyakat usulüne göre işlemlerini beklemektedir. Dolayısıyla Weber (2021) için yasal-ussal bürokraside memurlar sınavla işe alınmalı, sıkı bir eğitim tedrisatından geçtikten sonra atanmalıdırlar. Memur sıradan bir vatandaş değil önemli bir çalışandır ve vatandaşın üstünde, uzman ve statüsü elit bir konumdadır. Rasyonel-hukuki bürokrasi, Weber (2021) için dakiklik, devamlılık, istikrar, süreklilik, disiplin, evrensellik, uzmanlaşmış bilgi, hizmetin yaygınlığı gibi niteliklerle bezenmiştir. Weber'in bürokrasi tahayyülü ve düşüncesine göre memur, makineleştikçe mükemmelleşir (Öztekin, 2010, s. 295). Bir anlamda yönetim felsefesini ve psikolojisini kendi dönemsel bakış açısıyla ele veren Weber, bir bakıma modern devletin ve bürokrasinin temel felsefesine teorik olarak karşılık gelmektedir.

III. GOULDNER'İN BÜROKRASI YAKLAŞIMI

New York doğumlu toplumbilimci Gouldner, Weber'in bürokrasi tezleri üzerine yoğun çalışmalarda bulunmuştur. Gouldner, Weberyan bürokrasiye yönelik olarak çeşitli eleştiriler getirmiştir. Öncelikle Gouldner, Weberyan tipi bürokrasilerde fazla kural ve kaidelerin, memurlar üzerinde kontrol ve gözlemi artırdığını, bu durumun da hiyerarşik yapılanmanın belirginliğini azalttığını öne sürmektedir. Ona göre klasik Weberyan tarzındaki bürokratik teşkilatlanmalarda kural ve kaideler şekli unsur olarak kalır, böylece teşkilatın işleyişinde verimlilik bir süre sonra artırılamayabilir veya azalma eğilimi içerisine girebilir. Diğer bir ifadeyle memurlar, kendi gerçek kapasitelerinde değil, önceden belirlenmiş kural ve kaidelerin getirdiği standartlarda görevlerini ifa ederler. Bu nedenle Gouldner için, Weberyan bürokrasilerde memurlar asla kendisine verilen işten fazlasını yerine getirmez, performansını artırma eğilimine girmez. Bu nedenle Gouldner için murat edilen teşkilat amaçlarıyla gerçekleştirilenler arasında makas daima açılacaktır. Bununla birlikte Gouldner'e göre bürokrasi, işlerliği bakımından üç farklı şekilde ifade edilebilir. Bunlardan ilki, sahte bürokrasidir. Bu bürokrasi biçiminde kural koyucular, kuralları istedikleri ve işlerine geldikleri gibi yorumlayıp hayata geçirirler. Esasen Gouldner'e göre sahte bürokraside kurallar uygulanmamaktadır. Örneğin çalışma süresi içerisinde sigara içtirmeme kuralı bu biçimde örneklendirilebilir. Bu örnekte, kural olarak çalışan ve yöneticiler işlerini bırakıp sigara içememeleri beklenmektedir. Ancak bu kuralı yönetimde kimse uygulamaz. Gouldner için bürokrasinin bu örneksel biçimi başarısızdır (Dursun, 2012, s. 145).

Gouldner, ikinci bürokrasi biçimini ceza bürokrasisi olarak adlandırmıştır. Gouldner'e göre bu bürokrasi biçiminde yönetim ceza usulü ile çalışır. Gouldner'e göre ceza kuralına göre yönetilen bürokrasi, ast ile üst arasındaki ilişkiyi gerginleştirirken, memurlar arasındaki ve iş yerindeki kaygı ve tansiyonu gereksiz bir biçimde artırabilir. Bu bürokrasi tarzı, memurlar için uygulanan devamsızlık, işten kaytarma ya da işe geç gelme cezalarıyla örneklendirilebilir. Gouldner'in tanımladığı üçüncü bürokrasi biçimi, temsilci demokrasi modelidir. Ona göre bu model, gerginliğin en az olduğu ve hiyerarşik dengenin yerinde olduğu bürokrasi tipidir (Eren, 1993, s. 10). Hem yöneticiler hem de memurlar tarafından kurallar uygulanmaktadır ve iş yerinde kaygı ve tansiyon daha az görülebilmektedir. Yöneticiler, bu bürokratik tarzda, memurlara tepeden bakmamakta ve onların eğitim süreçlerini desteklemektedir. Bununla birlikte temsilci bürokraside yöneticiler, memurlar ile her konuda toplantı yaparak onların görüşlerini önemsemektedir. Bu bağlamda Gouldner, katı Weberyan bürokrasiye esneklik kazandırmak isteyen bir yönetim felsefesi tahayyül etmekte ve bu yönde bir bürokrasi ideali inşa etmek istemektedir (Dursun, 2012, s. 146).

IV. MARX'IN BÜROKRASIYE BAKIŞI

Marx bürokrasi kavramını ve olgusunu devlet yönetimi bağlamında, toplumun güç ilişkileri içerisinde değerlendirmiştir. Marx, bürokrasi kavramını pejoratif yani olumsuz anlamda kullanmıştır. Onun toplumu sınıfsal anlamda açıklamaya çalışan ve sınıf çatışmalarına dayalı teorileri, bürokrasi konusundaki düşüncelerin anlaşılmasında kolaylık sağlayabilir. Bununla beraber Marx'ın bürokrasi üzerine düşünceleri, yaşadığı çağın özelliklerinden ve kapitalizmin ortaya çıkışı serüveninden bağımsız düşünülemez. Çünkü Marx'ın çağı, geleneksel tarıma dayalı ekonomiye meydan okuyan ve yeni bir üretim formülizasyonunu ortaya çıkaran makineleşme ve sanayileşme döneminin başlangıcıdır. Özellikle Batı Avrupa'daki ve İngiltere'deki ilkel kapitalist evreleri inceleyen Marx, sermayenin bürokrasiyle yakınlığını ve işbirliği içerisindeki yapısından hareketle bürokrasiyi burjuvazinin bir parçası veya ayrı bir sınıf olarak açıklamıştır (Eryılmaz, 2010, s. 23). İşte bu nedenlerle Marx, bürokrasiyi hâkim sınıf olarak izah etmeye çalışmıştır. Ona göre bürokrasi sınıfsal ayrımlar nedeniyle vardır ve burjuvaziye hizmet etmektedir. Marx'a göre bürokrasi, varlığını sınıfsal ayrımlara borçludur. Bu bağlamda Marx için proletarya sınıfı tüm sınıfsal ayrımı ortadan kaldırınca bürokrasi de yok olacaktır (Dursun, 2012, s. 143). Bu yönüyle Marx, bürokrasiyi sistematik olarak ortadan kaldırılması gereken bir kapitalist araç olarak görmüştür. Marx'ın iddiası, işçilerin tüm sınıfları ve bürokrasiyi ortadan kaldırmak için yapacağı devrimin aynı zamanda bürokratik bir devrim olacağı fikriydi (Dursun, 2012, s. 144). Dönemin ağır ekonomik buhranlarının etkisiyle işçi tepkilerinin çoğalacağını ve bunun bir devrime neden olacağına psikolojik olarak kapılan Marx, yaşadığı zamanın ruhuna özgü bir yönetsel felsefe geliştirerek döneminin psikolojisinden etkilenmiştir.

V. BRUNO RIZZI'NİN BÜROKRATİK KOLLEKTİVİZMİ

İtalyan bir teorisyen olan Rizzi içinden geldiği Marxist gelenekten farklı olarak bürokrasiyi bir sınıf olarak görmüştür. Stalin dönemi komünist partisini inceleyen Rizzi, parti yöneticilerinin tüm üretim araçlarını ve siyasal gücü tek eline aldığı gözlemiştir. Tıpkı diğer Marksistler gibi üretim araçlarının ele geçirilmesi taraftarı olsa da, ona göre Sovyet komünist partisi, üretim araçlarını sosyalleştirmemekte, devletleştirmektedir (Aksan ve Çelik, 2011, s. 4). Rizzi'ye göre devletleşen tüm mallar ve üretim araçları, kamunun değil, devlete hâkim olan bürokrasiye aittir. Dolayısıyla Rizzi, parti yöneticileri ve devlet bürokrasisinin Sovyetlerde emek sömürsü yaptıklarını iddia etmektedir. Dolayısıyla Rizzi için Sovyetler komünist partisi yöneticileri ve bürokrasisi yeni bir sınıf ortaya çıkarmıştır. Rizzi'ye göre bu sınıf, beraber hareket eden bir sistemin parçalarıdır ve halk için çalıştıkları iddiasıyla halkı sömürürler. Rizzi için parti yöneticileri ve bürokrasi oldukça sistematik ve kolektivist hareket ederler. Rizzi, Sovyetlerdeki bu sömürü sistemine bürokratik kolektivizm adını vermiştir. Bu nedenle onun teorisi her ne kadar Marx'tan etkilenmiş olsa da seçkin bürokrasi teorileri arasında sınıflandırılmaktadır. Bununla beraber Rizzi, Marksist öğretinin etkisinden olacak ki, bürokratik kolektivizmin de yeni bir devrimle ortadan kalkacağına psikolojik olarak kesin bir inanç beslemekteydi (Akçakaya, 2016, s. 681).

Bununla birlikte Rizzi'ye göre bürokratik kolektivizm, sadece Sovyetlere özgü bir olgu değildir. Faşizm rejiminin egemen olduğu ülkelerde, hatta refah devletlerinde bürokratik kolektivizm görülmektedir. Modern devlet, Rizzi'nin anlayışına göre, değerlendirildiğinde bürokratik bir hegemonya içermektedir. Rizzi için bürokrasi biçimindeki devlet anlayışı yani onun tabiriyle bürokratik kolektivizm, bir sömürü biçimidir. Rizzi için bürokratik kolektivizm, kapitalizmden sosyalizme geçiş için ara bir formdur. Böylelikle Rizzi, Marksist planı bütünüyle ortadan kaldırmamakta, fakat Marx'ın dönemsel geçişlerine bürokratik kolektivizmi ilave bir dönem olarak sunmaya çalışmaktadır (Eryılmaz, 2010, s. 29).

VI. ROBERT MICHELS'İN BÜROKRASI YAKLAŞIMI VE OLİGARŞI'NİN TUNÇ KANUNU

Alman asıllı İtalyan bir sosyolog olan Michels, toplumdaki bürokratik teşkilatlanmayı incelemiştir. Weber'den farklı olarak

büyük teşkilatların iç sorunlarını saptamaya çalışmıştır. Alman Sosyal Demokrasi Partisi başta olmak üzere pek çok partiyi incelemiş ve partilerin oligarşik yapılarına ilişkin pek çok analiz sunmuştur. Michels'in döneminde Almanya'da özellikle sol partilerin demokratik olduklarına ilişkin çeşitli iddiaları mevcuttu. O dönemki Almanya'da Naziler başta olma üzere sağ partilerin haliyle böyle bir iddiası zaten mevcut değildi. Bu nedenle Michels, partiler başta olmak üzere tüm bürokrasilerin demokratik olabileceği iddiasını araştırmak üzere sol ve sosyalist partiler üzerine incelemelerde bulunmuştur. Michels'e göre parti organları başta olmak üzere bürokrasilerde çalışanlar bir süre sonra belirli alanlarda uzmanlaşırlar. Bu yöneticiler sosyal kökenlerini unutup bir çeşit zümre veya elitist hale gelirler. Kendileri artık birer statüko haline gelir ve yerlerini koruma amacı güderler. Bu durumda seçimler oy verme dışında bir anlam taşımaz, çünkü vatandaşlar görünürdeki liderleri seçerler ancak hali hazırda verili olan yönetim kadrosunu değiştiremezler (Aksan ve Çelik, 2011, s. 4).

Michels'e göre bu teşkilat yöneticileri, seçimle gelip gitmedikleri için daimi olurlar. Bu nedenle kitlelerin ve tabanların etkisi azalırken, teşkilat yöneticileri giderek güç kazanırlar. Teşkilat yöneticilerinin tavır ise oldukça tutucu ve statükocu yöndedir, çünkü Michels için evrensel olarak iddia edilebilir olan bir kanuna göre topluluğun işbirliği ihtiyacı sonucu ortaya çıkan her organ, durumunu pekiştirir pekiştirmez kendisi için kendisine özgü çıkarlar yaratır. Elbette ki bu özel çıkarlar, toplumun çıkarlarıyla kaçınılmaz bir çatışma yaratacaktır. Dolayısıyla Michels'in yaklaşımından hem bürokrasilerin kendi durumlarını pekiştirmesiyle kendisine uygun yeni çıkar alanları yaratacağı ve bunun toplumsal çıkarlarla çatışacağı hem de sosyalist veya devletçi teşkilat veya rejimlerin başlangıçta toplumcu eylemlerle oluşturdukları organlarının çıkarlarının, toplumun çıkarlarıyla çatışma yaratacağını ve en nihayetinde de demokratik bir yapı kuramayacakları sonucu çıkarılabilir. Bu bağlamda Michels, bir yandan Weberyen bürokrasinin elitist ve yeni bir sınıf yaratıcı yapısına dikkat çekerken diğer yandan sosyalist ve Marxist yapıların büyük bürokratik yapılar oluşturmaları sebebiyle demokratik olamayacağını iddia etmektedir. Bu nedenle Michels için bürokratik kurumlar demokratik olarak adlandırılabilir bile fiilen oligarşiye dönüşen tunçtan bir kanuna tabi olurlar. Kısaca bürokrasiler, seçimle işleyen, demokratik yönetimleri ve rejimleri bile kapalı hale getirerek yeni bir zümre ortaya çıkarabilirler (Öztek, 2010, s. 300). Esasen Michels, yönetim bilimi ve siyaset bilimine devlet ya da özel kurumların bürokratikleştiği hantal hale geldiklerine dair bir tespiti miras bırakmıştır.

VII. DJILAS'IN BÜROKRASI'YE BAKIŞI VE "YENİ SINIF" ANLAYIŞI

Karadağ asıllı Yugoslav siyasetçi olan Djilas, yaşadığı dönemde SSCB ve Yugoslavya'daki komünist rejimlerin bürokrasiyi ortadan kaldıracıklarına dair söylemin fiiliyatta uygulanmadığını görmüş ve buradaki bürokrasileri eleştirmiştir. Djilas, SSCB'de bürokrasinin yok olmak bir yana, çok daha güçlendiğini, tüm toplumu tahakkümü altına aldığı ifade etmiştir. Djilas'a göre yaşadığı dönemdeki komünist rejimler, sınıfsız bir toplum yaratmak adına yeni bir sınıf yaratmıştır. Ona göre bu sınıfın temeli parti bürokrasisidir. Ona göre bu sınıf gücünü, Rizzi'nin çıkarımlarına benzer bir şekilde, kolektivist mantıktan almaktadır. Djilas için bu yeni sınıf, kamu mülkiyeti üzerindeki denetimi sayesinde tüm ekonomik, toplumsal ve siyasal hayatı etkileyebilmektedir. Bununla birlikte parti bürokrasisi, mülkiyete hâkim olması sayesinde bu mülkiyetin doğurduğu fayda ve fırsatlardan yararlanmaktadır. Djilas'a göre bu durum, yeni sınıfın bir ayrıcalığıdır. Bu durumda parti yöneticileri, toplumun mülkiyetini kendi mülkiyetleri gibi kullanırlar. Bu ayrıcalık durumu toplumda ifşa olduğunda ise parti yöneticileri, iktidarlarını korumak ve güçlendirmek için bazı düzenlemeler yapmakta ve bu düzenlemeleri ise sosyalizmi kalıcı hale getirmek veya onu geliştirmek amacıyla yaptıklarını topluma sunarlar. Djilas, yaşadığı dönemdeki sosyalist sistemlerde hükümet veya devlet teşkilatları içerisindeki bütün siyasal makam ve görevler, parti yöneticilerine verilmiştir (Eren, 1993, s. 17). Parti ise oldukça merkezi, disiplinli ve ideolojik açıdan tam bir birliğe sahip bir yapı olduğundan hem üst düzey yöneticilerin tabanın görüşlerini kontrol etmesini kolaylaştırmış hem de toplum içerisindeki farklı düşünce ve ideolojilerin

gelişmesini engellemiştir. Djilas için bu durum, bürokrasisi güçlü olan tüm rejimlerdeki tek partilerin içerisinde tek kişiye bağlı diktatörlüklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bir olgu olmuştur. Bu nedenle Djilas için bürokratik rejimlerde özgürlükler, sadece biçimsel olarak vardır. Yasalar her zaman bu yeni sınıfın ihtiyaçları doğrultusunda çıkarılır. Bununla birlikte Djilas için bürokrasisi güçlü rejimlerde siyasal niteliği olan davalar partinin yargıya müdahil olmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu durum ise tüm siyasal erkleri eline alan, yeni bir sınıf olarak ortaya çıkan bürokrasinin bir sonucudur (Dursun, 2012, s. 144).

VIII. MİSES'İN BÜROKRASI YAKLAŞIMI

Bürokrasi teorilerine katkısı olan bir başka önemli isim de Avusturya asıllı, iktisatçı ve tarihçi bir entelektüel olan Mises'tir. Liberal düşüncenin bürokrasi teorilerindeki temsilcisi olarak kabul edilen Mises, bürokrasiye eleştirmiş ve özel girişimciliği savunmuştur. Mises (2018), bürokrasiye iktisadi bir tanım getirerek, onu piyasada fiyatlanamayan yönetsel hizmetlere başvurulmuş usul olarak tanımlamıştır. Ona göre bürokrasi, devlet işlerinin yüksek makamlar tarafından detaylı bir biçimde belirlenen standartlara göre yürümesidir (Dursun, 2012, s. 133).

Görüldüğü üzere Mises (2018), bürokrasiyi devlete ait olan işler olarak görmekte, onu tamamen özel girişimden ayırarak kamu hizmetlerinin yürütülmesi için başvurulmuş bir usul, yönetim sistemi, kırtasiyecilik anlamında tanımlamaktadır. Bu bağlamda Mises için temel hedefi ve aksiyonu kâr amacı gütmek olan özel müteşebbisin, girişim faaliyetleri devlet müdahalesinden uzak kaldıkça, bürokrasi bir tehdit veya tehlike oluşturamayacaktır. Diğer bir ifadeyle Mises (2018), özel girişimin ve bürokrasinin farklı kulvarlarda ilerleyerek birbirlerinin alanlarına karışmaması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü Mises'e göre (2018) özel teşebbüsün yerine bürokrasiyi ikame etmek ya da özel teşebbüse devlet eliyle -bürokrasiyle- müdahalede bulunmak, totaliter rejimlerin özelliğidir. Bu bağlamda Mises (2018) için bürokratik egemenlik bireyin işlerinin serbestçe yürütülebilmesine engel olan, onun özgürlüklerini kısıtlayan ve kendisi için bireye görev yükleyen totaliter bir anlayışın ürünüdür. Mises'e göre (2018) totaliterlik, bireyin tüm hak ve özgürlüklerinin bürokrasiye feda edilmesi demektir. Bu durumda ise birey, devletin ve onun bürokrasisinin emrine uymayan hiçbir etkinliği uygulamak yetkisine haiz değildir.

Ancak Mises, demokrasi için belirli alanlarda bürokrasinin varlığını zorunlu bir olgu olarak görmekte ve kabul etmektedir. Bununla birlikte Mises'in bürokrasi adına karşı çıktığı şey, devletin faaliyet alanının keyfi olarak genişletilmesi, devlete ve onun bürokrasisine bir kutsallık atfedilmesi, bürokrasinin özel teşebbüsün alanına girerek onun alanını daraltmasıdır. Bu bağlamda Mises, sınırlandırılmış ve küçültülmüş bürokrasiyi makul görmektedir. Ona göre devlet yönetimi için sınırlı da olsa bürokrasi gereklidir ve bir zorunluluktur. Esasen Mises için hükümetin veya yürütmenin işleyişi, yaptırım organlarının tesis edilmesi için bürokrasi gereklidir. Mises'e göre (2018) demokratik rejimler, yasalara ve hazırlanmış olan bütçeye uyan bir bürokrasiyle mümkündür. Mises için demokrasi, hukukun üstünlüğüne dayalı olduğuna göre devlet veya onun bürokrasisi dâhil hiç kimse özel teşebbüse karışamaz. Demokratilerde özel teşebbüs ve bürokrasinin sınırları belirlidir ve bu sınırları aşılacak politikalar veya uygulamalar hayata geçirilemez (Durgun, 2002, s. 85).

Mises (2018), bu tezlerini kendi dönemdeki Avrupa ve ABD bürokrasilerini karşılaştırarak güçlendirmeye çalışmıştır. Ona göre Avrupa devletleri ve onların bürokrasileri, özel teşebbüslere müdahil olmaya çalışmışlar ve serbest girişimin önünde set oluşturmuşlardır. Bununla birlikte bürokratik işleyiş toplumun her alanına özellikle de ekonomiye müdahil olmakta ve bürokrasi, özel teşebbüslerin iç işleyişlerine dahi doğrudan karışmaktadır. Bu durum, özel şirketlerin nüfuz kazanarak piyasada avantajlar ve imtiyazlar elde etmeleri adına bürokrasiye yaklaşımları için çaba sarf etmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla hem bürokrasiye hem de özel sektörde liyakat sağlanamamıştır. Bu nedenlerle Mises, bürokrasi ile özel teşebbüsün keskin çizgilerle birbirinden ayrılması gerektiğini savunmaktadır (Eryılmaz, 2010, s. 34). Mises'e göre ilgili sav, sadece devletin ve dolayısıyla bürokrasinin olabildiğince küçültülmesi ve devletin ekonomik alana müdahil olmaması ile mümkün olabilir. Bu yönüyle Mises'e göre devlet ve dolaylı olarak bürokrasi küçüldükçe, iktisadi,

sosyal, siyasi, hukuksal ve psikolojik bağlamlarda yönetim anlayışı, giderek daha verimli, katılımcı, şeffaf, hesap verebilir, etkin ve üretken hale gelebilir. Mises'in (2018) bu görüşü liberal ekonomik görüş olarak literatürde yerini almıştır.

IX. BÜROKRASI TEORİLERİNİN GELİŞİMİNDEKİ ÇAĞDAŞ PSİKOLOJİK DİNAMİKLER

Ortaya çıkışı itibarıyla işletme yönetiminin ve yönetim biliminin ilgi alanına giren yönetim psikolojisi alanı, bürokrasinin dönüşmesinde önemli teorik ve pratik ilkeler geliştirmiştir. Bunlar, şeffaflık, hesap verilebilirlik, katılımcılık, çözüm odaklılık, vatandaş odaklılık ve personel odaklılık gibi ilkeler, yönetimin önemli nitelikleri olarak kabul edilir hale gelmiştir. Bütün bu ilkeler, öncelikle iktisadi gereksinimler gereği yönetim felsefesinin içerisinde kabul edilir hale gelmiştir. (Eren, 1993, s. 18). Ayrıca bu ilkeler bütünü, son kırk yılın sosyal, ekonomik ve psikolojik ihtiyaçlarına ve zamanın ruhuna da karşılık gelen sosyolojik, siyasi ve yönetsel bir olgudur.

Örneğin, işletmeler, piyasada daha rekabet eder hale gelebilmek için personelinin verimliliğini artırma yollarını tercih etmişler ve böylece personelin katılımını, çalışma haklarını ve ücretlerini iktisadi bir zorunluluk gereğince artırmışlardır (Ateş ve Çöpoğlu, 2015, s. 109). Diğer bir ifadeyle piyasadaki rekabetin kızışması, personel yönetim politikasının ve insan kaynakları yönetiminin yeniden yorumlanmasına neden olmuştur. Bu yönüyle, piyasanın gelişimi ve rekabetin artması sonucu yönetim düşüncesinde teorik ve pratik anlamda personelin çalışma motivasyonunu artırıcı hamleler geliştirilmiştir. Bu değişim ve dönüşüm yönetsel düşünce, iş ile personel uyumunu, inisiyatifini, katılımını ve ergonomisini artırıcı, onun grup içi ve grup üyeleriyle karşılıklı iş yapmasını kolaylaştırıcı bir anlayış içerisine girmiştir. Bu yönetsel anlayış, işin tamamı ile verimli olmasına yönelik, pragmatik ve işlevsel bir nitelik arz etmektedir (Eren, 1993, s. 61). Yukarıda incelenen düşünürlerin ve teorisyenlerin ele aldığı bürokrasi mantığı, yönetim psikolojisinin kaydettiği aşama ile bir arada düşünülmelidir. Bürokrasinin Weber ve onu eleştirenler ile başlayan yolculuğu, giderek insan varlığını ve psikolojisini özümseyen ve önemseyen bir çizgi içerisine oturmıştır.

Özellikle SSCB'nin dağılmasıyla beraber sosyalist temelli iktisadi anlayışların terk edilmesi, kamu yönetiminde de önemli bir paradigma değişimini ortaya çıkarmış, devletçi yönetim anlayışları iktisadi açıdan daha zorlayıcı, yenilikçi, rekabetçi ve buna bağlı olarak personel ve müşteri- vatandaş odaklı bir yönetsel anlayış, kamu yönetiminde etkisini göstermiştir. Bu bağlamda 1980 sonrasında iktisadi gelişmeler yönetim biliminin yönetim psikolojisi teorileriyle yakınlaşmasına neden olan bir diğer tarihsel zorunluluk olarak gözükmektedir. Dolayısıyla personele yönelik psikolojik yaklaşımlar, performansla yönelik kaygılarla oluşmuş ve bu kaygıların azaltılmasına yönelik hem pratik hem de teorik bir çerçeveye sunmaktadır (Mises, 2018, s. 13). Yaşanan bu paradigma değişimi, yönetim bilimi ve felsefesinde radikal bir değişime neden olmuştur.

Bu bağlamda yönetim psikolojisi, bürokrasinin fiili ve pratik yapısında belirgin bir değişim ve dönüşüm sağlamıştır. Diğer bir ifadeyle bir işletmenin temel mantığı olan kar amacı gütmeye politikasının personelin motivasyonunun artırmaktan geçtiği anlayışı, bürokrasi teorilerinin yönetim psikolojisi bağlamında okunmasıyla gelişmiştir. Personelin fiziki, mental, ruhsal ve bu bağlamlarda psikolojik motivasyonu, kamu bürokrasisinde yönetim psikolojisinin teorik ve pratik katkılarıyla önemsenmiştir. Personelin iş ile uyumu, işte profesyonelleşmesi, iş ortamıyla uyumu, personellerin birbiri ile uyumlu bir biçimde çalışması, iş yerini benimsemeleri, katı olmayan ve insan ilişkilerine dayalı şeffaf bürokrasi, katılımcı yönetim anlayışı ve personel ergonomisi gibi kavramlar bu yönetsel anlayış ile birlikte var olmuştur (Eren, 1993, s. 255). Yönetim biliminde ve bürokrasiye bakış açısındaki farklılıklar ve değişimler, psikoloji biliminin ve yönetim psikolojisinin gelişim süreçleriyle ilgili gözükmektedir. İkinci olarak yukarıda incelenen düşünür ve teorisyenlerin hayata bakış açısıyla ve onların bir bölümünün siyasal ve yönetsel açıdan teorilerini kurduklarında ele alınması hayata bakışındaki farklılaşmayla ilintili olduğu görülmektedir. Bürokrasinin ve yasal-ussal bürokrasinin ortaya çıkış sürecinde bürokrasiyi ve yasayı insanın üzerinde tutan bir anlayış ve

yaklaşım hâkim iken, yönetim psikolojisinin gelişimiyle birlikte “insan için yasa” ve “insan için bürokrasi” anlayışı olarak ifade edilebilecek bir yaklaşım gelişmeye başlamıştır. Diğer bir ifadeyle bürokrasinin ve teorilerinin beşeri sermaye ve insan ve duygusal sermaye lehine dönüşmesinde psikoloji biliminin ve yönetim psikolojisinin teorik ve pratik anlamda katkısı bulunmaktadır. Bu bağlamlarıyla yönetime ve bürokrasiye dair dinamiklerin hayatın pek çok alanı gibi psikolojik süreçler içerisinde etkileyen ve etkilenen dinamik bir etkileşim süreci olduğu göz ardı edilmemelidir. İnsanın duygu, düşünce ve tahayyülleri olduğuna ve makineden farklı olduğuna ilişkin kanaatin ve yönetsel yaygınlaşması, bürokrasinin teorik ve pratik açıdan esnek ve dinamik hale gelmesine sebep olmuştur. İnsan varlığının bilişsel ve psikolojik bağlamlardaki duygu, düşünce ve hissiyat ve tutumları pek çok açıdan önemsenen hale gelmiş ve yönetim biliminin psikoloji disipliniyle birlikte çalışması, önemli ve kıymetli bir sonuç doğurmuştur. Dolayısıyla yönetim psikolojisinin, bürokrasiye teorik ve pratik açıdan önemli neticeler üretmiş ve ortaya koymuştur.

SONUÇ

Kırtasiyecilik, işlerin yavaş ilerlemesi gibi olumsuz anlamlarda ifade bulan bürokrasi, her şeyden önce bir yönetim, teşkilatlanma ve organizasyon biçimidir. Bürokrasi kavramının tarihsel olarak ortaya çıkışı, on sekizinci yüzyıla kadar uzansa da kavram, bilimsel manasını Weber'in çalışmaları sonucunda yirminci yüzyılda kazanmıştır. Weber, hukukçu, askeri idarecilik geçmişi nedeniyle ve kendi çağının oluşturduğu pozitivist etkisiyle bürokrasiye sert hiyerarşiye dayalı, katı ve çığnenemez kuralları bulunan, oldukça disiplinli ve şekilcilik içeren bir yapı olarak tanımlamıştır. Weber için karizmatik ve geleneksel otorite biçimleri, meşruluklarını bir kutsallığa bağlı bir inançtan almaktaydı. Ancak kendi çağının meşruluk anlayışı, rasyonel olan ve rasyonellik çerçevesi içerisinde oluşturulmuş kurallara itaat etmesi beklenen insan tipolojisini içermekteydi. Weber bu tipolojiye uygun olarak gördüğü aklın hâkim olduğu, hukuki otoritenin başarılı ve verimli olacağını düşünmüştür. Ona göre yirminci yüzyılın meşruluk anlayışı tam anlamıyla rasyoneldi ve katı kurallarla oluşturulmuş bürokrasiler sayesinde, çağının devlet yönetimleri başarıya ulaşabileceklerdi. Weber'e göre rasyonelite ve aklın koyduğu kurallara hiyerarşik bir biçimdeki itaat, kapitalizmin ahlakına ve rasyonel anlamda işleyişine en uygun yönetim tarzıydı (Bakkalbaşı, 2007, s. 435).

Buraya kadar yapılan tartışmalardan anlaşılacağı üzere bürokrasi teorileri, toplumdan topluma, coğrafyadan coğrafyaya, zamandan zamana değişen bir nitelik taşımaktadır. Kimi zaman toplumda var olan bir dinamik, bürokratik anlayış içerisindeki değişimi gerçekleştiren, kim zaman değişen ekonomik ve toplumsal hayat veya zamanın ruhu bu duruma neden olmuştur. Toplumların yapısı, yaşanılan coğrafyanın nitelikleri, içinde bulunulan zaman, bürokrasinin farklı biçimde anlaşılmasına ve uygulanmasına neden olmaktadır. Örneğin iki Avrupa ülkesi olan Fransa ve Almanya'nın birbirinden o kadar farklı sosyolojik, ekonomik, psikolojik ve siyasal dinamikleri bulunur ki, bunlar devlet yönetiminin ve bürokrasisinin felsefesinde ayrılmaya ortaya çıkaran ana unsurlardır. Bununla beraber toplumlarda ortaya çıkan değişim ve dönüşümler, bürokrasi teorileri arasındaki farklılıkları açıklayan faktörlerden bir diğeridir. Örneğin Fransız İhtilali, yeni bir devlet ve bürokrasi anlayışı ortaya çıkarmıştır.

Sanayi Devrimi ve bunun sonucunda ortaya çıkan kapitalizm, o dönem Batı toplumunda var olan Protestan ahlakı gibi bir dinamiğin de etkisiyle Weberyen bürokrasiye ortaya çıkarmıştır. Bürokrasi teorilerinin farklılaşmasına neden olan üçüncü ve belki de en önemli faktör, bürokratik teorinin ortaya çıktığı dönemin ruhuyla ilgilidir. Örneğin yirminci yüzyıl, keskin bir hiyerarşik ve katı bir disiplinli bürokrasi çıkarmaya o kadar eğilimliydi ki, Sovyet Rusya ve Nazi Almanya'sı gibi totaliter devlet rejimleri ve onların muktedir bürokrasileri bu dönemde ortaya çıkmıştı. Özellikle bürokrasinin Sovyet deneyimi, bürokrasinin toplum üzerinde yeni bir sınıf yaratabileceğini gösteren önemli bir örnek olmuştur. Ancak bunlarla birlikte bürokrasi teorileri hem teorik hem de pratik anlamda post modern dönemde önemli değişimlere uğramıştır. Bu değişimin en belirgin biçimi, Berlin Duvarı'nın yıkılması ve SSCB'nin çöküşü ile birlikte kendisini göstermeye başlamıştır (Al, 2002, s. 144). Berlin Duvarının yıkılışı, yönetsel anlamda radikal bir liberalleşmeyi de beraberinde getirmiş ve bunu küreselleşme eliyle hızlandırmıştır.

Yönetim psikolojisinin çeşitli yaklaşımlarıyla bürokrasi, eskinin katı, sığ ve yetersiz yönetim anlayışından sıyrılarak vatandaş odaklı, çalışan odaklı, katılımcı, şeffaf, hesap verebilir bir yönetsel anlayışa sahip olmuştur. Buradaki değişimin tarihsel, sosyolojik, iktisadi, coğrafi, siyasi ve hukuksal nedenlere ve gelişimlere bağlı olduğunu söylemek kadar psikolojik nedenlere de bağlı olduğunu kabul etmek de önemlidir. Çünkü yirminci yüzyılın son yirmi yılından bugüne kadar geline süreçte yönetim, psikolojik bağlamlarıyla da ele alınması gereken bir süreç haline gelmiştir. İktisadi, sosyal, hukuksal ve siyasi nedenler, yönetim bilimini, psikoloji disipliniyle bir araya getirmiş ve birlikte çalışma zarurietini doğurmuştur. Bununla birlikte yönetim bilimi ile bürokrasi teorileri, personelin bir makineden ziyade bir insan olduğu olgusunu iktisadi sebeplerin zorlaması sonucu kabul eder hale gelmiş, personele özel bir alan açarak üretimi artırmayı hedef haline getirmiştir (Eren, 1993, s. 75). Bu yönüyle bugün, disiplinler arası bir alan sayılan yönetim psikolojisi, yönetim biliminin gelişimine katkı yapar hale gelmiştir. Bu bağlamda pozitivistin etkisindeki katı, sert ve oldukça hiyerarşik olarak nitelendirilen işletmecilik anlayış, yerini esnekliğin ve verimliliğin artırılmasının ön plana çıktığı bir anlayışa bırakmıştır. İşletme yönetiminde gelişen bu anlayış kamu yönetimini de etkilemiş ve katı, sert hiyerarşilere sahip olan bürokratik yönetimler, işletme yönetimine göre gecikmeli de olsa, yerini daha esnek ve insan odaklı bir anlayışa bırakmıştır. Ayrıca zamanın ruhu ve dönemin psikolojisi, ortaya çıkan bürokrasi teorilerinin pratik hayata göre şekillenmesine neden olmaktadır. Toplumsal, siyasal ve yönetsel ihtiyaçlar ve onlara bağlı olarak toplumun duygu durumu, duygusal değişimleri ve toplum psikolojisi, bir devlet yönetim aracı olan bürokrasinin teorik gelişimin etkilemektedir. Diğer bir ifadeyle toplumsal ihtiyaçlara göre bürokratik teoriler birer araç olarak da düşünüldüğü değerlendirilebilir. Dolayısıyla bürokrasinin teorik ve pratik işleyiş, zamanın ruhuna göre şekillenen bir olgu olmakla birlikte toplumun ekonomik, sosyal, psikolojik, teknik ve teknolojik ihtiyaçlarına göre teorik ve pratik olarak kendisini yenileyen bir kavram olarak ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- [1] Akçakaya, M. (2016). Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönteminde Bürokratik Sorunlar. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 669-694.
- [2] Aksan, G. ve Çelik Ö. (2011). Gerilim ve Uzlaşma: Demokrasi Ekseninde Bürokrasi ve Siyaset İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 25(1), 1-10.
- [3] Al, H. (2002). *Bilgi Toplumu ve Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi*. Bilimadamı Yayınları.
- [4] Ateş, H. ve Çöpoğlu M. (2015). Kamu Yönetimi ve Çalışma Hayatında Esneklik. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 10(1), 97-113.
- [5] Bakkalbaşı, İ. O. (2017). Yönetim Biliminin Doğuşu Ve İlk Temsilcileri Hakkında Bir Tartışma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 39(2), 429-450.
- [6] Durgun, Ş. (2002). Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Siyaset. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 83-102.
- [7] Dursun, D. (2012). Bürokrasi Teorisi ve Yönetim. *Journal of Social Policy Conferences*, 0(37-38), 133-149.
- [8] Duyar, D. (2018). Fayol Ve Gulick'ten Günümüze Yönetim Fonksiyonlarının Dönüşümü Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 1(2), 75-92.
- [9] Eren, E. (1993). *Yönetim Psikolojisi*, İstanbul: Beta Yayınları.
- [10] Eren, V. (2006). Kamu Yönetiminde Denetim Anlayışındaki Gelişmeler. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hakemli Dergisi*, 7(25), 255-267.
- [11] Eryılmaz, B. (2010). *Bürokrasi ve Siyaset: Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- [12] Gülmez, M. (1975). Weber ve İdeal Tip Bürokrasi Anlayışı. *Amme İdaresi Dergisi*, 8(1) 47-75.
- [13] Leblebici, D. (2008). Yönetim Bilimi Açısından Klasik Dönemi Hatırlamaya İlişkin Bir Çalışma. *Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 99-118.
- [14] Mises L. (2018). *Bürokrasi*, Çev: Feridun Ergin-Atilla Yayla, Ankara: Liberte Yayınları.
- [15] Özer, M. A. (2014). Weber'in Bürokrasi Karşısında Yönetimde Yeniden Yapılandırma Arayışları. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 2(4), 43-57.
- [16] Öztaş, N. (2014). *Yönetim*. Otorite Yayınları.
- [17] Öztekin, A. (2010). *Yönetim Bilimi*. Siyasal Kitabevi.
- [18] San, C. (1971). *Max Weber'de Hukukun ve Meşru Otoritenin Sosyolojik Analizi*. Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- [19] Weber, M. (2021). *Sosyoloji Yazıları*, Çev: Taha Parla, Metis Yayınları.